

LÁTLELET

SIMÓ MÁRTON-SZÉKI SOÓS JÁNOS

„Látod életemet, nem igen gyönyörű...”

Szék megközelítése – először

Talán nincsen manapság a magyar nyelvtérületen még egy olyan község, amely annyira ragaszkodna hagyományaihoz, mint Szék. Ez a fellengzősnek tűnő kijelentés azonban nem üres beszéd, hitelességét leginkább az igazolja, hogy a széki embert még ma is fel lehet ismerni az arctalan (vagy ezerarcú) tömegben, hiszen népviseletben jár, olyan sajátos jegyeket bordoz magán, amelyek kizárólagosak. Az a tény, hogy valaki székinek tartja magát, rangot és összetéveszthetetlen minőséget jelent. Aztán ott van a népzene és a néptánc, amely oly sokáig a maga eredeti állapotában élt, s él ma is körükben, fényesítve az ünnepeiket, és hol az örömeik, hol a bánatuk mellé szegődik, hol növeli bennük a szépet s a jót, máskor meg abban segít, hogy elviselhetővé változtassa még a kibírbatatlant is.

A biztató látszat ellenére azonban Széken nem olyan rózsás a helyzet, mint ahogyan azt kívülről gondolnánk. Ennek az írásnak az a célja, hogy egy kívülálló ember szemével és egy helybeli látóval nézelődjünk, aki ugyan jó hosszú idő óta már nem odahaza éli napjai nagy részét, de úgy van itt ebben a *kinti* világban, hogy nem telik el számára óra úgy, hogy ne fordulna meg, lélekben röpködve, Székváros dombjai fölött. Kettős a kép. Arra való, hogy bemutasson egy állapotot, amely itt van, benne ebben a fortyogó és nem túl boldog s egy nagyon másfajta jövővel kecsegtető jelenben.

*Fekete-piros csütörtök és vasárnap délután
– amikor kimenős a lány –,
fekete-piros fekete
táncot jár
a járda szöglete.¹*

Az asszonyokat nézve, azonnal tudjuk, hogy a színes virágokkal hímzett fekete kendő, a piros színű, fekete bársonnyal díszített rékli, a sűrűn ráncolt fekete szoknya, a piros-fekete kötény és a fekete csizma mind-mind összetéveszthetetlen stílusjegyek, amelyek az évszakváltásoknak és a családi állapotnak megfelelően, hol kiegészül egy-két jellegzetes ruharabbal, hol egyszerűbbé válik.

Férfiakon általában látjuk a széki formájú szalmakalapot, buggyos ujjú fehér inget, sárgaréz-gombos, szilvakék lājbit, barna harisnyát és az ívelt szárvégű, fekete bőrcsizmát, de ők is változtatnak az évszakok kedvéért olykor az öltözék rétegeiségén, hol újast hordanak, hol pedig még a lājbi is lekerül róluk, ha nehezebb munkát végeznek, télen priccses nadrágot húznak, s a szalma főfedő helyett fekete posztókalap vagy kucsma van a fejükön. Sokszor csak a lājbi vagy az összetéveszthetetlen szalmakalap az az aprócska jel, s nyilván a sajátos arcvonások, hogy térben és időben azonnal a helyükre tudjuk őket besorolni. A széki mivoltuk egyben azt is jelzi, hogy mihez értenek, milyen munkákat vállalnak el, amikor arra kényszerülnek, hogy elhagyják a falujukat.

A lányok-asszonyok láttán, felötlük bennünk rögvest, hogy általában mindenféle házimunkát végeznek, amelyeket régebben a cselédekre, a szolgálókra bízta az urak, mostanság pedig a városi népek közül sokaknak vannak széki háztartási alkalmazottaik, bejárónők meg – szép újmagyarul – bébiszittereik.

A férfiak munkavállalói csoportokba szerveződve szegődtek el annak idején a vasút-építkezésekhez, a különböző földmunkákhoz, gátak építéséhez, aztán attól sem riadtak vissza 1920 után, hogy a Regát legezotikusabb zugaiba menjenek, hiszen a románok is kedvelték, jól bírták azt a szaktudást, ami az ottani építkezéseken nélkülözhetetlen volt. A romániai munkavállalás szinte általánosnak mutatkozott később, a szocializmus évtizedeiben is: a blokkok, azaz tömbháznegyedek, vízierőművek, a Duna–Fekete-tenger csatornarendszerének embert tisztító munkálatain, a bukaresti Fehér Ház építkezéseiben dolgoztak, a sántéteken.² Valóságos és kényszerű életformává vált a jövés-menés. Nem is annyira az ingázás, hanem az állandó vándorlás, hiszen vasárnap este indult a távoli célpontok felé a székiekkel a teherautó, később az autóbusz, hogy aztán a következő szombatira ismét visszatérjen velük a faluba. Az 1989-es rendszerváltozás olyan vihar-edzett közösséget talált itt, amely majdhogynem ugrásra készen állott, hogy kilépjen a magyarországi és a még távolabbi munkaerőpiacokra.

SZEMELVÉNYEK A MÚLTBÓL

Ahhoz, hogy jobban értsük a székiek mai „határtalan” vállalkozókedvét, át kell tekintenünk röviden a község történetét.

Zeek néven már 1002-ben szerepel a krónikákban. A helyi köznyelvben – a románok is – ma *Széknek* mondják (hivatalos elnevezése a helységnévtáblákon, a térképeken és az igazolványokon: *Sic*). Nem a *székből* vagy a *székelyből* eredeztethető a név, hanem a szikes, a sziknyos, agyagos talajból, mely sehol nem tartozik a legjobb termőföldek sorába. Szék miért lenne ez alól kivétel? Ma is álló templomát ciszterciták kezdték építeni 1241-ben. Ez a tatárjárás utáni újrakezdés ideje, amikor szászokat is telepítenek ide, talán éppen a sóbánya művelése végett. III. Endre uralkodása idején, 1291-ben már szabad királyi város. Ez a státus akkor Kolozsvárhoz, Budához, Esztergomhoz hasonló rangot jelentett. A XVI. században a bánya és a környék halastavai a fejedelmek birtokába kerülnek, és igen gyakori, hogy ezeket a jelentős vagyontárgyakat a kiemelkedő nemesi családok, a Kendiek, a Bornemiszák, a Bánffyak kapják használatra, esetleg zálogul, ha valamilyen szolgálatot tesznek, vagy kölcsönt adnak az udvarnak. A fejedelemség kora nem kedvez különösebben a környéknek, így Széknek sem, idegen zsoldosok, tatárok, törökök dúlják több ízben is. A viharos 1664-es esztendőből, 1705-ből jegyeznek fel nagy pusztításokat. 1717-re a lakosság lélekszáma olyan mértékben lecsökken – ehhez egy pestisjárvány is hozzájárul –, hogy a nagyszombeni Gubernium kénytelen új telepéseket behozni – ekkor vélhetően székelyeket –, hogy némiképp biztosítani lehessen a város és intézményei, a sóbányászat és a földművelés folytonosságát. Fejlődésének csúcspontját az 1800-as évek elején éri el, amikor dacára annak, hogy egy tűzvészben majd’ minden épülete porig ég: Szék Szolnok-Doboka vármegye székhelye lesz. Az ígéretes korszaknak a bánya beomlása vet véget (1812), amelyet hamarosan végleg bezárnak (1822). 1828-ban elköltöztetik innen a megye központját. 1884-ben nagyközséggé minősítik vissza, de ez sem elég a sorscsapásokból: 1899-ben ismét tűz pusztítja. A lakos-

[*Láttelelet*]

ság még inkább elszegényedik, hiszen a termőföld igen silány minőségű, vízmosásoktól szabdalt, tavakkal tarkított, szikes, agyagos talaja a kitartó trágyázás dacára is igen gyenge termést hoz. És a nép lélekszáma is folyvást növekszik, 1910-ben 3717-en lakják. De a nagy szegénység ellenére is igen erős a helyi közösség, amely arra rendezkedik be már ekkor, hogy a férfiak az ács- és kőművesszakma művelése révén, idegenben kénytelenek megkeresni az életkedéshez valót, a leányok pedig cselédként dolgozva – városokon, Szamosújváron, Kolozsváron – gyűjtenek maguknak kelengyére valót. Sokuk esetében ez az idegenben megtalált lehetőség jelenti majd egész életükre a megélhetést, elvándorolnak, inkább ezt választják, semmint odahaza a szolgasorsot, mert tartósan az sem irigylésre méltó életforma.

A MEGLEVŐ, DE HALÓDÓ NÉPI MESTERSÉGEK

Széknek az volt a szerencséje a szegénység ellenére is, hogy viszonylagos elzártága révén a hagyományai sokkal tovább fennmaradtak, mint a környék falvaié, s éppen szabad királyi városi státusa védte meg a román betelepüléstől (valamelyik Mikes gróf hozott ide román jobbágyokat, akik aztán pár nemzedék alatt majdnem teljesen asszimilálódtak).

Vaszilika bácsi volt a juhászunk, és a felesége Ána néni. Ők az újvárosi részen laktak a zsellérházak egyikében. Mindig magyarul beszélgettünk. Én azt hittem, hogy a román az olyan magyar, akinek másféle a vallása, nem református, nem katolikus, hanem abba a fatemplomba jár vasárnaponként. Nekem az a pillanat volt a Trianon – ötéves koromban –, amikor Gheorghiu-Dej temetésekor meghallottam az ágyúdörgést, mert lőttek az emlékére a laktanyákban, Désen, Szamosújváron. Derült idő volt, jól odahallatszottak a dörrenések. Akkor mondta apám, hogy mi egy Románia nevű országban élünk, s románok az urak, és benne nem Szék a legnagyobb. Nagyon rosszul esett, mert én a falut nagyon nagyra és a hozzátartozó dombokat végtelennek tartottam.

A legutóbb – a 2002-es népszámláláskor – 2754 lakosából 2637 magyarnak, 110 románnak, 7 cigánynak vallotta magát.

Volt és van ma is cigánylakossága a községnek, de ők nem jelentenek problémahalmazz, magyarul beszélnek, magyar tudatúak és hithű reformátusok, részei és részesei a falunak, hiszen nélkülük nem olyan lenne ma Szék, mint amilyenek ismerjük.

Húsvét másodnapján volt, 1992-ben, hogy utolsó útjára kísértük az örökké vidám, csillogó szemű Dobos Károly széki prímást. Több mint negyven éven át a felszegiek méltán megbecsült muzsikása volt Ádám „István” Sándor kontrással és Dobos János gordonossal. Az eltávozott széki zenészek „nagyjainak” – Ferenczi Márton „Zsuki”, Gyurica, Ádám István „Icsán”, Moldován „Ilka” György – sorát ő zárta. Szomszédok voltunk, jól ismertem. Gyermekek- és legénykoromban szinte mindennap találkoztunk, ő is olyan volt, mint bármelyik széki ember, élte a paraszti sors nehezekeivel megtűzdelt ünnep- és hétköznapiakat. Kapált, hízókat tartott, néha házakat vakolt, és kenyérsütő kemencéket rakott Széken vagy környékén. Bizonyára sokat és sokan mesélhetnének róla, én az alábbi történetnél voltam jelen, ezzel szeretnék az emlékének adózni.

1976 nyarán az utcabeli emberek úgy döntöttek, hogy a közeli Újhegy-dűlőből fakadó kristálytisza és jéghideg forrásvizet a Padút utca minden házának udvarába beviszik. Véget vetnek az örökös vállhúzó vízfordásnak, amit Dobos Károly bácsi is igen helyénvalónak tar-

tott. Pár nap múlva már szinte mindenki befejezte a rá eső 75 méter vizesárok kiásását, de Károly bácsi még csak el sem kezdte. A szomszédok némelyike már felelőtlenséggel, lustasággal vádolta őt, mások meg szótlánul ásni kezdték a kimaradt részt. Én is beálltam, és legény módjára csákányolni kezdtem a nehezen szaladó válykos földet, hiszen pár nap múlva befejezem a konfirmálást, és ha úgy hozza a sors, még „cigányfogadó” is lehetek „Birtalan” estéjére, nem árt néhány jó pontot szerezni a prímásnál...

Már az ebéd elköltéséhez bontogattuk tarisznyáinkat, mikor megérkezett Károly bácsi, vállán egy göcsörtös nyelű, rozsdás élű ásóval, aminek láttán a jó szerszámmal bíró, mindig földmunkával foglalkozó szomszédjaiból igen nagy derűtség tört felé.

– Látszik, hogy ked sohasem dógazott ásóval, mindég csak a nyirettyút húzogatta! Hát az munka kednek?

Károly bácsi közben mellénk telepedett, rögvest cigarettát és tüzet kért, s miután ránk köszöntötte az otthonról hozott literes üveget, a csipkelődésre is válaszolt.

– Ide hallgass, te, Sükösd János! Hónap vosárnap van, éppen lakadalmat muzsikálak, gyere te is velem, dílbe a vőlegínyes házhoz. A te kezvedbe adak két nádszálót, hogy ne legyen neked nehíz, éggycik akkara lesz, mind a nyirettyű, a másik pedig amekkora az én muzsikám, s csak az lesz a dógad, hogy húzogasd éggyciket a másikán vosárnap díltül egészen hétfű dílütánig. Ha addig kibírad, egy hétig csak neked muzsikálok...³

MILYEN ÁLLAPOTBAN TALÁLTA A KÖZSÉGET A RENDSZER- VÁLTOZÁS?

Az 1989. decemberi események után rövid ideig még fennmaradnak a korábbi (a szocializmusból ismert) viszonyok, a munkaképes férfiak jelentős része továbbra is Szamosújváron, Désen, Tordán, Kolozsváron és más közeli városokban keresi a boldogulást, de egyre inkább kiszorulnak a viszonylag jól fizető ipari munkahelyekről, hiszen ez az időszak a szocialista nagyipar lebontásának kezdetét is jelzi. Először csak a kényszer- és kerkedvezményes nyugdíjazás gyakorlatával ismerkednek. Nem ritka azonban a 45–50 éves korban történő nyugálományba helyezés vagy a végkielégítés sem a kilencvenes évek elején, aminek az lesz hamarosán a következménye, hogy jelentősen felduzzad az a középkorú férfiakból álló réteg, amelyre immár nincsen szükség az iparban, s bár kísérletezhetnének a gazdálkodással a visszaszolgálátott földeken, majd hogynem tömegesen választják inkább külföldön – többnyire Magyarországon és Németországban – a vendégmunkát. Miközben hivatalosan *somerek*,⁴ és egy ideig több-kevesebb szociális ellátásban részesülnek, hét határon is átmennek a munka miatt, mert ki nem állhatják a tétlen hétköznapokat. Elsősorban azokban a szakmákban helyezkednek el ideiglenesen vagy huzamosan, amelyeket azelőtt is gyakoroltak, ezek pedig továbbra is majdnem kizárólagosan mind az építőiparhoz kapcsolódnak. Pár év alatt meg is látszik a gyarapodás a községen, amelynek az az eredménye, hogy ezekben az években majdnem teljesen eltűnnek a hagyományos parasztházak, kezdetét veszi a „korszerűbb” anyagokat használó „igényesebb” építkezés. A szükségesnél jóval nagyobb, mindenféle kényelmi funkciókkal – fürdőszoba, központi fűtés, gépesített konyha – ellátott 6–8–10 szobás házak épülnek, és megszűnik a generációk együttélése, a családöt alapító fiatalok számára immár könnyebben elérhetővé válik a gyors fészekrakás.

Ebből a korszakból való néhai id. Soós János visszaemlékezése: „... lassan elnéptelenednek az utcák, a mezők, az ember jártában-keltében csak véletlenül botlik bele egy másik em-

[*Látlet*]

berfiába. Aki csak csizmát tud húzni, az mind máshol, másnál keresi boldogulását, veszi a tarisznyáját, s munkájával mások javát szolgálja ahelyett, hogy saját magát gyarapítaná, erősíténé. Hétszámra nem találkozik a családjával, itthon a földjei műveletlenül maradnak a máramarosi *csobánok* nagy boldogságára, akik ingyen, sőt megkérdőztlenül legeltetik temérdek juhaikat rajtuk.”⁵ Nemcsak a gyenge minőségű föld miatt, hanem a férfiak tartós távolléte okán hagytak fel sok családban a gazdálkodással. Korábban a Széken is megszervezett térszabványban (1960), ahogy mondták: a kollektívben a tagok jelentős része asszonyokból állt, ők vállalták a szükséges normát a háztájként visszajuttatott harmincáras parcellák és az igen csekély nyugdíj fejében. A férfiak csak besegítettek a munkálatokban, és ez a típusú (látszat) gazdálkodás jobbra csak a zöldségek, a krumpli és a kukorica megtermelésére szolgált, amely talán elég volt a család téli szükségleteire és az egy-két hízó felnevelésére. „Akkor az volt a lényeg, hogy varrás, kapálás. Széki ruhába jártunk. Éjjel-nappal varrtam, hogy legyen mit felvenni, ami nálunk a szokás. Menjek korán férjhez, ez volt a szokás. Az emberek jártak sántérra, megvolt a munkahelyük, a nők meg otthon, s aztán ez volt a dolgunk, varrtunk, mezőre jártunk, s férjhez menni. Most már nem. Gyermek se nem mennek korán férjhez, tanulni akarnak, nem varrnak, nem járnak széki ruhába, már más teljesen” (S. M. szül. 1972). Haszonállattal – ló-, marha- és bivalytartás – inkább a nyugdíjas korúak foglalkoztak, érthető, hogy a hozzáértők kihalásával folyamatosan apadt az állomány, és fokozatosan megszűnni látszik az utánpótlás. Fialat gazda csak igen elvéve állt be a faluba. Azt szokták mondani, hogy „Ferenc Jóska és Horthy katonái még képesek a nyűglődésre, de ezek, akik Gheorghiu-Dej és Ceaușescu alatt vénültek meg, már teljesen másképp gondolkodnak, megélnék azok a nyugdíjukból is.” A földek, a marhák, az elavult mezőgazdasági gépek visszakerültek a község lakóinak birtokába 1990 után, de ez már késői vigasz volt.

Éppen az a széki gyakorlat, hogy, ellentétben a szomszédos falvakkal, mindig igyekeztek hazajárni a munkahelyeikről, s nem választották tömegesen a blokklakóéletet, a faluhoz való ragaszkodás járult hozzá ahhoz – meg az említett viszonylagos bezártság –, hogy a hagyományaik fennmaradtak. Illetve az sem elhanyagolható, hogy annyira erős volt a népművészet, annyira sajátos, s olyan magától értetődő volt a művelése, hogy azt csak úgy abba hagyni nem lehetett! A hímzések alapanyaga a vékony fehér gyapotvászon, és csaknem kizárólag piros fonalat használnak, a kék ritkábban fordul elő. A párnahéjakat, derékalkjakat hímzik szálán varrott öltésekkel, ami egészen beleillik a mezősi varrottasok rendszerébe. A szabad rajzú mintákat előrajzolják, de ehhez az asszonyoknak csak kis része ért, ezért nekik igen nagy szerepük van a hagyományok megőrzésében, fejlesztésében. Közülük is kiemelkedett Kocsis Mártonné Fodor Rózi (1905–1979), aki hetven éven keresztül a széki varrottasok rajzolója és hímzője volt. Ő a két világháború között az egykori magyar külügyminiszter és író, gróf Bánffy Miklós lányait tanította a közeli Bonchidán a széki hímzés fortélyaira.

Arra gondoltak a helybeliek, hogyha a városiaknak – értsd ezen a Kolozsvárról és Budapestről odajáró néprajzkutatókat, zenészeket és egyszerű megszállottakat – tetszik az, ami az övék, ha azok az idegenek felfedezték, akkor az még mindig értékes, s nem szabad elvetniük maguktól. Lajtha Lászlónak széki gyűjtése előtt, 1940-ben, ezt mondta Kodály Zoltán: „Ahol ilyen szép és sajátos hímzések élnek még ma is, kell ott valami érdekes muzsikának is lennie. Lelkesen beszélt, s erősen biztatott a széki útra.”

Igaz, hogy a villamosított házakban már újfajta eszközök is voltak, amelyek pótolták vagy helyettesítették a mesemondást és a közös éneklést, azért szőni, fonni, varrni talán

még jobban lehetett. A fiatalok pedig, amikor tehették, bálakat szerveztek, s abban a megszokott tánc- és nótarendet használták még akkor is, ha azt a hatóságok nem nagyon kedvelték. Csakazértis. Aztán a hetvenes évektől igényelte a nép Erdély- és Magyarország-szerte a széki holmit, hiszen illet legalább egy népi inget vagy lájbit felvennie annak, aki városban táncházba járt, és minden valamire való értelmiségi család fel volt szerelve pár olyan holmival – Páll Lajos-, Nagy Imre- vagy Gy. Szabó Béla-kép, egy-két korondi bokály –, amelyek sorából mint identitás-jelző nem hiányozhatott a széki varrottas és a szóttas sem. A népi textíliák exportcikkékké váltak, s olyan érték-mérő funkciójuk lett, mint az arany vagy a dollár, tudni lehetett, hogy hány négyzet-centiméterért adnak egy kiló kávét vagy – éppenséggel – egy farmernadrágot.

Úgy anyai, mint apai részről székiek vagyunk sok-sok nemzedékig visszamenően. Olyan középparasztok, benne a hagyományos életformában. A szövés, a fonás, a varrás, a faragás, a haszonállattartás, a szántás-vetés mindenki számára magától értetődő foglalatosság volt nálunk. Az őseim is mind szerettek mulatni, ha kellett, énekelni, táncolni... Gyermekekoromban hegedülni szerettem volna. Vettek is egy hegedűt apámék, aztán járni kezdtem a szomszéd Károly bácsihoz. Eltelt két hét. Tudogattam is valamit, de akkor megjelent az illető, akitől vettük, és visszakérte, mert a fia, akinek közben harmonikát szereztek, mégiscsak hegedülni szeretett volna. Így maradtam én muzsika nélkül. Abból a fiúból nem lett zenész, vasesztergályosnak tanult, most is abból él oda-haza, azt hiszem. Ettől fogva a szüleim nem vették komolyan az én zenélésemet, és különben is: azt tartották, hogy a faluban a muzsikálás kizárólag a cigányok dolga. Széken a zenész, lehet bármelyik filharmóniának a tagja, lehet bármekkora művész, lehet akár svédészke is, ott egyszerűen csak: cigány... Vettem egy kínai szájharmonikát, és azon megtanultam – úgy-ahogy – játszani. Aztán legénykoromban, amikor én is táncházba kezdtem járogatni, Ilka Gyuri bácsi [Moldován „Ilka” György egykori primás a széki Felszegen] engedte meg, hogy a felesége helyett gordonozzak.⁶ Lénuca néni úgy húzta, hogy ha véletlenül jó hangot fogott, akkor azt is azonnal elrontotta, elkapta a húrról az ujját, mintha tövisbe nyúlt volna. Még ma is él az a szólás, hogy ha valaki rosszul muzsikál: „az olyan Lénucás”.

Élnek ugyan még ekkor a községben a hagyományok, magától értetődő a szíves és jó vendéglátás szokása is, bár ez az örökös ingázás, távollevés nem kedvez az egészséges zárt paraszti közösségnek. Legérzékletesebben talán a következő pár sorral lehet kifejezni az akkori állapotot: „...olyan fogadtatásban és vendéglátásban volt részünk, amilyenre nálunk már nem akad példa. Vendéglátóink mindenben a legjobbat adták – ételben, italban, elszállásolásban, kedvességben –, ami tőlük tellett. És ellenértékként nem vártak mást a francia utastól, csupán azt, hogy létezésüket elismerje. Minden előítéletet, kritikát, ami egy Nyugaton élő és kényelemhez szokott emberben a faluba érkezve felmerülhetett volna, egy pillanat alatt semmissé tették a látottak. Az összetartozásnak az az érzése, melyet nálunk tapasztaltunk, a hitük, a táncaik, mind-mind az élni akarásukat bizonyítja, s rég kihunytt érzéseket ébresztettek bennünk...” Ezeket a sorokat egy francia fiatal írta le 1993-ban, amikor visszaemlékezett egy pár napos otlétre.⁷ Egy évvel később egy széki asszony a következőképpen ír a franciaországi élményekről: „Szerencsésen hazaérkeztünk. Vár ránk a mezei munka és sok-sok más. De ehhez a munkához

[*Látlet*]

most egész másképp állunk hozzá, mint utunk előtt. Tudjuk, hogy messze, egy idegen országban vannak emberek, akik tudnak rólunk, és nem felejtenek el. Ezek az emlékek a sírig kísérik...”⁸

BENNE AZ ÚJ VILÁGBAN. TALÁN EZ MÁR EURÓPA?

*Mintha tutajon, billegőn,
járnák süllyedő háztetőn,
alámerülő szigeten,
úszó koporsófüdelen.
Fejük fölött neon-ág,
csupa világ a világ!
Ecet ég a lámpában,
ecet ég a lám-pá-ban.*⁹

Ezek a legújabb társadalmi változások nem olyan földindulás-szerűek, mint 1940-ben. Nem következik be olyan látványos impériumváltás, mint 1940 őszén vagy aztán 1944 augusztusában, hanem akárcsak a lassú erózió szokta mállasztani a hegyeket, úgy alakítja ez a latens átalakulás Széket is. És a változás huzamos, szünni nem akaró!

Ha kezdetben lassúnak is tűnt az integrációs folyamat, az ezredforduló utáni évekre beérett a csatlakozási folyamat, előbb Magyarország, aztán Románia is az Európai Unió teljes jogú tagjává vált. Talán túl korán, mert nem zajlottak még le azok az egészséges folyamatok, amelyek során egy öntudatos és kellően felkészített nemzedék válik hangadóvá, nem történt meg egyértelműen az eredeti tőkefelhalmozás, és nem alakultak ki az újfajta polgári rend gazdasági és társadalmi struktúrái.

Előbb Magyarországon, négy-öt évvel később Romániában is erősödött az építkezési láz, ahol immár elsősorban bevásárlóközpontok, lakóparkok, autópályák készültek. Olyan volt a piaci konjunktúra, hogy létre kellett hozni azokat az eszközöket, amelyeken át bejön majd a tőke, kialakul a logisztika, és szétteríti a határtalanul áradó termékek halmaikat. A fogpiszkálótól, a tojásig, a fokhagymától és a petrezselyemzöldtől a plazmatévéig és Hammer nevű borzadályig.

„Már mikor ide jártam [Budapestre], innen vittem a ruhákat, s aztán úgy öltöztem át. Eleinte mikor templomba mentem, székibe jártam, de mikor aztán méginkább megnyílt a határ, és elkezdtem járni rendszeren, egyik alkalommal, másik alkalommal hazamentem, szabad délután elmentem úri ruhába. S addig bátorkodtam, mert otthon azért ez nagy dolog volt. Emlékszem a legelső voltam a lányok között, aki kiöltözött, s az öregasszonyok úgy néztek, hogy hát elment az eszed! Most már úgy vagyok, hogy ha hazamegyek, megérezem az ott sajtolt napraforgó olajat, mer csak a Vénuszt szeretem. Anyám ezt tudja, s mondja is, hogy most nem főzünk veled, mert M. érzi az ízt. Nem kell (S. M. szül. 1972).

Aztán ez az építkezési láz kifulladt, de az elkészült objektumok működnek, s arra való, hogy fokozatosan megváltoztassák a vásárlási szokásokat és az életmódot.

Pár éve még mikrobuszok tucatjai vitték hajnalonként a férfiakat a legkülönbözőbb munkahelyekre – csak a környékre, akkora távolságra, ahonnan minden este haza lehetett térni nyugovóra –, de mostanában nem hallani erről a jövés-menésről.

Azok az emberek [férfiak], akik világeletükben ahhoz voltak szokva, hogy keményen dolgoznak, kőművességgel foglalkoztak, kubikoltak, két méter mély sáncokat ástak, most ott maradtak munka nélkül, és számkivetettnek érzik magukat, mert az asszonyok kell eltartsák őket. Ha az asszony nem visz vagy nem hagy a férjének pénzt, akkor – bizony – nem tud venni magának még egy borotvapengét sem.

Budapestre viszont naponta indulnak ma is Székről a helyi buszjáratok, és leginkább lányokat, asszonyokat látni a fedélzetükön, akik nagy rutinnal igazodnak el immár nemcsak Kolozsvár, hanem Budapest és a magyarországi nagyvárosok forgatagában egyaránt. Valami a munkamegosztás terén is változott: a férfiak odahaza téblábolnak, míg a nők Pesten, Debrecenben és egyebütt „járnak be”, hogy fenntartsák a családot, fizetni tudják a rezsit, és megszerezzék mindazt, ami a továbblépéshez szükséges. „Az örökölt földeket mind otthagytuk puszta. A közelünkben vettünk még egy darabot, de az is ott van hagyva, mert arra sincsen időnk, anyámék otthon vannak, nem járnak Pestre, és megkapálják. Nincsen időm, és nem is ír meg” (S. M. szül. 1972). „Hála istennek, hogy ilyet íltünk meg, égyformák lettünk, hogy nemcsak a szegény kell takarítsa a pesti koszt, hanem a gazdag Sallaiak is!” (J. P. szül. 1972). „Jöttek az üsmerősök, és mondták, hogy látták az uramot, lötyögött részegen a piacon.¹⁰ Nekem telefonált, hogy küldjek hamar pénzt, mert mindjárt jön a telefonszámla, és nincs miből kifizesse. Én hülye, volt, amikor küldtem, de volt, amikor azt mondtam, hogy nem. Nekem inkább ne telefonáljon, mert az is az én pénzemet viszi” (Zs. R. szül. 1981). „A férfiak gondja az én bajom. Szóval a férfiak, hogy otthon maradnak, csak én kell gondoskodjak róluk” (F. M. szül. 1947).

*Sír a csizma, sír
a szédítő tánctól:
tatár öröm, magyar bánat,
megszöktették a rózsámat.
Ha megnyerte, hadd vigye!
Fekete-piros, fekete
táncot jár
a járda szöglete.*

Már Budapesten éltünk, amikor azt mondta az akkor hároméves fiam, hogy hegedülni szeretne. Egy kicsit komolyabban vettem, mint annak idején apám az én elképzeléseimet. Emlékszem, éjszaka érkeztem vissza, s a gyermek ott állt az anyjával a ház előtt, és izgatottan várta, hogy jöjjek, és hozzam a hegedűt. Szászrégeni hangszer volt, a fogólapja egyszerű festett darab, nem ébenfa. Két hét alatt már fehérre kopott, annyit gyakorolt rajta. Mind emlegettem a zenetanárokat, hogy valamilyen iskolába kell menni, és órákat venni, kottát olvasni, de azt mondta, hogy úgy szeretne megtanulni fejből, mint Széken a cigányok. Aztán mégis eljutottunk az óbudai zeneiskolába, ahol ifj. Csoóri Sándorhoz került. Heti kétszer két órával kezdtük. Egy idő múlva Csoórral jó barátságba keveredtünk, és engem is befogott bőgőzni. A gyermekkel együtt tanultam. Úgyhogy nálam is kialakult a tudás, annyi, hogy immár nyugodt szívvel elmehetek muzsikálni. És egyáltalán nem Lénucás a játékom, de ez nem jelenti azt, hogy nem kell tanulnom! Ha a jó pap holtig tanul, akkor a cigány is!

[*Látlelet*]

A fiam a Zeneakadémián népzene-tanszakon most negyedéves, több lemeze jelent meg, országos prímásversenyt nyert, a Téka együttes hegedúse, az általa alapított csoport – egyelőre – a Műhely nevet viseli...

Bő másfél évtizeddel ezelőtt láttam először Rózsi nénit Szegeden. Akkortájt bejárt a bölcsészkar folyosókra, lepakolta a holmiját. Megállt és várakozott. Néha odament hozzá valamelyik diáktársunk vagy egy-egy tanárunk. Elég hosszasan beszélgettek erről-arról, gondolom az élet dolgairól meg egyéb apróságokról, ami azért fontos. Közben előkerült a portéka. Ing. Lájbi. Törülköző. Mikor mi. Ezek általában megrendelt darabok voltak, mert Rózsi néni füzetből kereste elő az illető nevét. Akkurátusan kihúzta a megfelelő rendelést – teljesen korrekt nyilvántartást vezetett –, átvette az előre megállapított összeget, aztán pár szót még váltott volna a klienssel, de addigra már megérkezett a következő vásárlója. Szóval Rózsi néni tudta, hogy miért állt ki arra helyre a kézmunkáival. És a vevő is tisztában volt azzal, hogy mit akar tőle. Nem volt a termékeken semmi ősmagyar matrica, azt sem írta rajtuk, hogy bio- meg környezetbarát. Felbukkant még az az asszony néha az egyetemi klub környékén, az Ifjúsági Házban is, ahol táncházakat is a szerveztek, meg olykor a tanárképző pincéjében, a Tamási Áron Klubban, a TÁK-ban, ahogy mi nevezük azt a lebujt. Nem voltam ugyan a vásárlója, de éveket követtem. Még Pesten is láttam párszor. Igaz, hogy közben évek teltek el, de száz széki asszony közül is felismertem volna. Mindenesetre a fővárosban sem veszett el a szemem elől, hol a Semmelweis utcában találkoztuk, hol a Várban, de ott sem akárhol, hanem az OSZK bejáratánál. Mindig határozott céltudatossággal állt meg a kiválasztott helyen, és soha nem árválkodott. Ha pár percig figyeltem – s bár nem egy egyetemi épületben voltunk, ahol jól válogatott és állandónak mondható közönség bukkan fel a munkaidő idején –, meggyőződhettem, hogy Pesten is az történt, hogy körülállták az emberek. Mindig voltak olyan járókelők, akik őt keresték, hiszen látták rajta a márkajelet, azaz a népviseletet. És Rózsi néni mintha semmit sem változott volna az eltelt évek során!

Talán egy kicsit ráncosabb lett volna az arca, s mintha sápadtabb lenne. Talán. Vagy ez csak látszat?

De ugyanúgy fogadja a köszönésemet! Ugyanúgy mosolyog, mint régebb, pedig immár tizenöt éve tudja rólam, hogy semmit sem veszek tőle, mert nálunk a feleségem és a rokonságban levő asszonyok szokták előállítani a széki varrottasokat. Ha úgy vesszük, akkor a mi varrottasaink hamisítványok – nem széki kéztől valók! –, de eredeti minta alapján készültek, ugyanazokból az anyagokból. Azért biztos van olyan, mint a Kínai Népköztársaságból való eredeti, korondi és autentikus székely csipor!

Néha-néha még láttam más széki asszonyokat az aluljárókban, a piacokon is, elvegyülve a lehető legfurcsább kétes egzisztenciák és áruk között, de velük soha nem beszélgettem, elmentem mellettük, mint a szórólaposok és a profi koldusok mellett. Abban a környezetben idegennek tartottam a széki varrottast. Még az is megfordult a fejemben, hogy széki asszonnak öltözötten próbálkoznak valakik megélni ebben az inkognitóban mint a jöttmentek és a szociálisan hátrányosak, akik a „húzott” portékát vagy a selejtet ajánlgatják folyton a jövőmenőknek.

Olyan utcában lakom, ahol gyalogolni kell a villamosmegállóig. Tíz éve költöztem ide. Ezen a helyen a lakók egy részével ápolni kell kapcsolatot. Köszönünk egymásnak. Mások számára jelentéktelen dolgokról érdeklődünk. Megbeszéljük az időjárást és a po-

litikát. Időnként látogatjuk egymást. Eszünk, iszunk együtt. De aztán vannak olyan emberek is azon a környéken, akik felsőkategóriás autókra járnak, velük nincsen semmilyen kapcsolatunk, de ők sem keresik a kontaktust, hiszen számukra nem vagyok fontosak, s minnek kellene érintkezniük fűvel-fával, az alja néppel, hiszen nekik ott mindössze egy *rezidenciájuk működik*, és csak átkocsikáznak ezen a helyen, mint életük egyik színterén... De annál jobban ismerem az idejárom személyzetet.

A szomszédom átlagos magyar, úgyhogy semmi bajunk egymással. Sőt: koma is, minden a legnagyobb rendben van köztünk. Ha elutaznak, rám bízzák a kutyájukat és a virágaikat, én is őket kérem az ilyen apróságokra, amikor *bazamegyek*. A szomszédhoz széki asszonyok járnak takarítani. Egy idősebb Mari néni és egy fiatalabb. Felváltva. Ha egyik Mari sem ér rá, akkor Zsuzsi jön. Népviseletben. Maroktelefonnal. És általában Tesco-szatyorban tárolt munkaruhát cipelnek magukkal.

Gyakran találkozunk. Én lefelé megyek. Munkaügyben. Ők pedig érkeznek.

Volt szerencsém mind a két Mari nénival találkozni „civilben” is: amikor takarítanak, tréningnadrág és póló van rajtuk, s a hajukat fehér kendővel hátrakötik.

A múltkor éppen kutyát etetni mentem, amikor ösztönösen becsengettem, pedig a kulcs ott volt a kezemben. Már nyitottam is a kaput, s mentem felfelé a lépcsőön, amikor láttam, hogy nyílik a bejárati ajtó.

Meglepődtem hirtelen, arra gondoltam, hogy váratlanul hazaérkeztek.

De miért nem szóltak?

Az ajtón egy ismeretlen nő lépett ki. Olyan harmincas. Szép. Jó kiállású. Fiatal. Még tetszetős is, ha *úgy* nézem.

A szomszéd minden rokonát ismerem, s egyikükkel sem tudtam beazonosítani. De akkor kicsoda?

Nem kellett sokáig töprengenem, mert megszólalt. Egyszerűen, röviden köszönt. Csak annyit, hogy: – *Jó napot!*

Ez már ismerősen hangzott.

Köszöntem én is, s akkor megkérdeztem: – Zsuzsi néninek *tetszel* lenni?

Jóízűet, ropogósat kacagott.

Ettől fogva tegeződünk Zsuzsi nénival...

Mintha elrugaskodtak volna a székiek a szülőfalujuktól. Manapság nem érdekli őket a falu sorsa. Lehet szó önkormányzati vagy országgyűlési változásokról – például –, nem érzik az igényét annak, hogy beleszóljanak sorsuk alakításába... Talán azért, mert nem ott keresik a pénzt. Bekövetkezett az a helyzet, mint Budapesten: megépítették a szép nagy házakat, amelyeket arra használnak, hogy oda bezárkózzanak. Furcsa volt nekem ez a jelenség, hiszen ha török, ha szakad, mi minden karácsony este otthon vagyunk édesanyámnál, szóval azt tapasztaltam, hogy a rokonok mostanában vendégjárás helyett telefonon intézik el a jókívánságokat. Ebben az egy telefonbeszélgetésben aztán benne van az újévre vonatkozó üzenet is. Minden. A legközelebbi szomszédok, a testvérek, unokatestvérek viselkednek így egymással! Ezt teszik a gyerekek a szülőkkel. Nyilván akkor, ha már nem szorulnak támogatásra! Mert ha a szülők még jól bírják magukat, s az anyagi segítség jól jön, akkor valamilyen szorosabb a kapcsolattartás... Az öregek, akik koruknál fogva, már nem tudnak eljárni Székről, ők azok, akik érzékelik ezeket a rossz irányú változásokat, de már nem ők a hangadók. Nincsen az idősebbeknek akkora becsületük, mint régebb, mint amilyen még

[*Látlet*]

az én gyermekkoromban is volt... Amikor a széki leányok és asszonyok feljártak Kolozsvárra dolgozni, általában az értelmiségi családokhoz, a polgári családokhoz szerettek beállni, ahol számunkra fontos dolgokat sajátítottak el. Tartást tanultak. Az sem volt ritka, hogy a gazdájuk kitaníttatta őket, vagy meggyőzte a szülőket, hogy a leányt is érdemes közben iskoláztatni, nemcsak a fiút...

Pesten egészen másfajta családokkal van kapcsolatuk. Ha nem is mindenkit, de nagyobb hányadukat egészen más hatások érik...

Elég gyakran járunk haza muzsikálni. Évközben is többször, de a nyári táborokban, a Széki Napokon mindig ott vagyunk. Elsősorban azokat a rendezvényeket szeretjük, ahol oktatás zajlik. Nemcsak székiek vannak jelen olyankor, hanem a világ minden tájáról érkeznek a fiatalok. És nagyon jó érzés átadni a mostaniaknak mindazt, ami a miénk! Óriási szerencse, hogy annak idején a szorgos néprajzosok mindent felgyűjtöttek, és azt most mi Budapestről haza tudjuk vinni. Gyakran az ábrándít ki, ha a székiek azt mondják a feltámasztott saját népi kultúrára, hogy: „ez az, ami a magyaroknak annyira tetszik”.

Hosszú volt ez a húsz év! Sok-sok változás gyötörte-pusztította a mentalitást! Vajon mi zajlott le itt a fejekben? Az biztos, hogy a „villanyzenészek” is megtették a magukét! Hol van az a hangulat, amikor hatszázan énekeltük teljes lélekből ugyanazt a nótát? Hol vannak azok a széki emberek, akiknek mindenről kiforrott véleményük volt, és úgy álltak előttem, mint örök példaképek? Kint nyugszanak mind a temetőben.

„Megengedjen Szék városa / Ha nem voltam jó lakosa”, még akkor is! „Hegyen ülök, búsan nézek le róla”, és az jut eszembe, hogyha ez a hegy azt a tudást, azt a kincsét, azt a magyarságot jelenti, amit ebből a községből kimentettek az elmúlt évtizedekben, akkor innen valaminek vissza kell jutnia a völgyben alant helyezkedő mostani Székre is. Valahogy ilyenformán cselekedhet az ország – a kisebb s a nagyobbik is –, ha van még annyi ereje, hogy felnézzen a lelke múltjában magasló hegycsúcsokra.

J E G Y Z E T E K

- 1 Kányádi Sándor: Fekete piros. In *Szürkület*. Bukarest, 1977, Kriterion.
- 2 Építőtelepeken.
- 3 Széki Soós János (SzSJ): *Valaki fogja a kezem*. Budapest, 2005. Bartók Néptáncgyesület kiadása. *Dobos Károly széki prímásról*, 79–80.
- 4 Munkanélküli.
- 5 SzSJ uo. 6. *csobánok* – juhászok (román).
- 6 Széken a nagybögőt gordonnak nevezik.
- 7 Gróf Nádasdy Borbála (NB): *Maradni szabad!* Pozsony–Budapest, 2010, Méry Ratio Kiadó. 211–212.
- 8 NB uo. 230.
- 9 K. S. verse. Ld. uo.
- 10 A faluközpontban.

SIMÓ MÁRTON (1963) Budapesten élő író, újságíró, szerkesztő. Legutóbb megjelent kötetei: *bozgor* I, II. (2004–2005).

SZÉKI SOÓS JÁNOS (1960) Széken született. Író, szerkesztő, népzeneész. A *FolkMagazin* irodalmi rovatának szerkesztője. Kötetei: *Valaki fogja a kezem; Holt-tengeri idők*.